

بررسی زمینه‌های پیدایش مسجد جهان‌نمای دهلی

فرهاد نظری^{۱*}، ذات‌الله نیک‌زاد^۲

^۱ دانشجوی دکتری مرمت، دانشکده حفاظت، دانشگاه هنر اصفهان
^۲ کارشناس ارشد پژوهشگاه میراث فرهنگی

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۰۳/۱۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۱۲/۲۵

چکیده

مسجد جامع جهان‌نما در سده یازدهم هجری و پس از بنای دهلی نو (شاه‌جهان‌آباد) به دستور شاه‌جهان ساخته شد. در آن زمان دهلی مساجد جامع دیگری نیز داشت. در کتیبه این مسجد گفته شده این مسجد هم‌زمان با ساخت شهر شاه‌جهان‌آباد (دهلی امروز) در زمان حکومت بابر بنیان و به دستور شاه‌جهان ساخته شد. این مقاله با هدف شناساندن مسجد، جست‌وجوی بستر تاریخی و فرهنگی آن به تحریر درآمده است؛ بستری که ارتباط فرهنگی ایران و هند را بیان می‌کند. تحقیق با روش توصیفی تاریخی و با تکیه بر داده‌های کتابخانه‌ای و مشاهده میدانی انجام شده است. این بنا از بزرگ‌ترین مساجد جهان اسلام و شبه قاره است. پیش از مسجد جامع جهان‌نما، دهلی سه مسجد جامع دیگر به نام‌های قبه الاسلام در قرن هفتم هجری، جامع فیروز شاهی در قرن هشتم هجری و پورنا در قرن نهم هجری داشت تا این که شاه‌جهان در قرن یازدهم هجری مسجد عظیم جهان‌نما را وسیع‌تر از مساجد پیشین بنا کرد و تاکنون مسجد جامع دهلی باقی مانده است. مسجد جامع جهان‌نما، با صحن وسیع و سردرهای رفیع و مناره‌های بلند، محصول قرن‌ها تجربه مسجدسازی در شبه قاره است. سبک و شیوه این مسجد تلفیقی از معماری سنگی هند و معماری ایران دوره اسلامی است. در ساخت آن برای نخستین بار از سنگ مرمر استفاده شده است. در حالی که پیش از این، مساجد، مقابر و کاخ‌های هند را با سنگ سرخ می‌ساختند. این مسجد چند کتیبه دارد؛ بلندترین آن‌ها کتیبه‌ای بر پیشانی شبستان قبله است که به خط ثلث و زبان فارسی است. متن آن هم‌چون ادبیات آن دوره مصنوع و سرشار از استعارات و تعبیرات شاعرانه است. نکته مهم این که در این دوره کتیبه در اکثر مساجد ایران به زبان عربی است. به نظر می‌رسد احداث شهر جدید جهان‌نما و مسجد جامع آن در جوار دهلی کهنه متأثر از تجارب شهرسازی ایران در زمان صفویه باشد. توسعه شهر قزوین و اصفهان و مساجد شاه این دو شهر نمونه‌هایی بارز هستند. مهاجرت هنرمندان و معماران ایرانی در این زمان به هند را نیز می‌توان تأکیدی بر این مدعا برشمرد.

واژگان کلیدی: جامع جهان‌نما، دهلی، شاه‌جهان، مساجد شاه، کتیبه‌های مسجد.